

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3573>

BALKANLARDA LİSE MEZUNİYET RİTÜELLERİ: MAKEDONYA ÖRNEĞİ HIGH SCHOOL GRADUATION RITUALS IN THE BALKANS: CASE OF MACEDONIA

Kadriye TÜRKAN*

Öz

Bütün toplumlarda insanlar; doğum, anne-babalık, mezuniyet, evlilik, terfi etme, emeklilik ve ölüm gibi yaşamın bir aşamasından diğerine geçişi işaretlerler. Bu bağlamda bir çeşit erginleme töreni olan matura "olgunluk sınavı" Balkan ülkelerinin (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Bulgaristan vb.) hemen hepsinde eğitim mevzuatı içinde yer alan bir uygulamadır. Adı geçen ülkelerde üniversiteye devam etmeyi düşünen her lise öğrencisinin belirlenen derslerden girdikleri sınavlarda başarılı olması gerekir. Sınavı geçip liseden mezun olmaya hak kazanan öğrenciler için sınavın hemen arkasından yapılan mezuniyet kutlamaları, okul ruhu ve mezuniyet unvanlarının verilmesiyle ilgili icat edilmiş ritüelleri içerir. Bu açıdan matura (olgunluk sınavı) kutlamaları birden çok profan özellik taşıyan ritüeli bünyesinde barındıran gelenekselleşmiş uygulamalardır.

Çalışmada Makedonya'da geleneksel matura kutlamaları, alan araştırmasından elde edilen malzeme doğrultusunda, kaynak kişilerin aktardıklarından yola çıkılarak değerlendirilecek ve geçiş ritüelleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Matura, Mezuniyet, Kutlama, Ritüel.

Abstract

People in all societies; mark the transition from one stage of life to another such as birth, parenting, graduation, marriage, promotion, retirement and death. In this context matura, "maturity test" is a practise in all education programmes in Balkan countries such as Macedonia, Serbia, Croatia, Bosnia, Bulgaria etc. All high school learners in these countries who think of attending university have to be successful in definite lessons. Each high school student who wishes to attend the university in the aforementioned countries must be successful in the exams they take from the designated courses. For the students who pass the exam and have the right to graduate from high school, the graduation celebrations followed immediately include the school spirit and invented rituals for the award of graduation titles. In this respect, matura "maturity test" celebrations are traditional practices that contain the ritual which has multiple profanities.

In this study, the traditional matura celebrations in Macedonia will be evaluated based on the material obtained from the field research, based on the quotations of the source persons and the transition rituals will be emphasized.

Keywords: Macedonia, Matura, Graduation, Ceremony, Ritual.

* Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Lise bitirme sınavı ya da devlet olgunluk sınavı olarak bilinen *matura*; Arnavutluk, Avusturya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, İsviçre, İtalya, Macaristan, Makedonya, Karadağ, Polonya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Ukrayna olmak üzere Balkanlarda ve bazı Avrupa ülkelerinde farklı adlarla anılsa da aynı amaca hizmet eden ve devlet eliyle yapılan bir sınavdır. Adı geçen ülkelerde üniversiteye devam etmeyi düşünen her lise öğrencisinin belirlenen derslerden girdikleri sınavlarda başarılı olması gerekir. Makedonya’da da diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi eğitimin genellikle 12. ya da 13. yılında devlet tarafından merkezi sistemle yapılan *matura* sınavı üniversiteye gitmeyi planlayan her lise öğrencisi için zorunludur. Bu sınav, devlet tarafından belirlenen 4 ya da 5 dersi ve bir proje ödevini içermektedir.

Makedonya’da *matura*, lise son sınıftan mezun olacak öğrenciler ve aileleri için son derece önemli bir uygulamadır. Kelime anlamı “olgunluk sınavı, liseden sonra verilen sınav” (Korça, 2005, 102) olan *matura* sadece bir sınavdan ibaret olmayıp içeriği son derece zengindir. Hatta *matura* kutlamaları dikkate alındığında sınav onun küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ülkede 2012 *matura* sınav istatistiklerine bakıldığında, sınava giren on dokuz bin öğrenciden sadece iki bin beş yüzü başarısız olmuştur. Sınavı geçemeyenler için Ağustos ayında ikinci bir sınav daha yapılmaktadır. Genel olarak sınavla ilgili veriler dikkate alındığında başarı oranı oldukça yüksektir.

Matura kendi içinde *semi matura* (ilkokul mezuniyeti), *polu matura* (ortaokul mezuniyeti) ve nihayet *matura* (lise mezuniyeti) şeklinde adlandırılmaktadır.

Makedonya eğitim sisteminin önemli bir parçası olan *matura* başta sınav olmak üzere, “maturant, *matura* çocuğu, *matura* eğlencesi, *matura* tebriği, *matura* hediyesi” gibi kavramları da bünyesinde barındırmaktadır. Lise öğrencileri arasında şekillenen *matura*, “kent yaşamı kökenli eğlencelerin” (Özdemir, 2005, 64-67) bir örneği, özellikle şehirli insanın eğlenme ihtiyacının bir yansıması olarak düşünülebilir.

Makedonya’da Matura

Bir çeşit erginleme uygulaması olan *matura* “olgunluk sınavı” ve sınavda başarılı olup liseden mezun olmaya hak kazanan öğrenciler için hemen arkasından yapılan mezuniyet kutlamaları, “okul ruhu” ve mezuniyet unvanlarının verilmesiyle ilgili icat edilmiş ritüelleri kapsamaktadır. Bu bağlamda *matura* kutlamaları ritüelistik, geleneksel uygulamalardır. “Bir örnek üzerine kalıplaşmış töre ve davranışlar bütünü olan ritüel” (Günay, 1990, 10) bireysellikten ziyade grup bilincinin ortaya konduğu duygusal bir kanal, yeni bilgi ve deneyimler için bir rehber olarak geçmişi günümüze, günümüzü de geleceğe taşıma özelliğine sahiptir. “Ritüeller, grubun kimliğini koruyucu bilginin sürekliliğini garanti ettiği sürece, kültürün yeni kuşaklara aktarılma süreci, tekrarlama biçiminde yaşanır. Ritüelin yapısı, belli bir düzenin mümkün olduğu kadar değişmeden yeniden üretimini gerektirir. Bu nedenle her ritüel uygulaması, bir önceki uygulamaya benzer...” (Assmann, 2001, 92).

Ritüeller, dini karakterli olabileceği gibi din dışı (profan) da olabilirler. İnsanoğlunun doğumdan ölüme değin gerek biyolojik gerek sosyal gelişimine paralel birçok geçiş dönemi ve bu dönemlere bağlı ritler mevcuttur. “O halde ritüeller, hangi amaçla olursa olsun, katılımcı her bireyin grup bilincinin yükselmesine katkı sağlarlar. Grup bilincinin yükselmesi ve grup kimliğinin pekişmesi, bireyi kimlik bunalımından kaynaklanan ve yabancılaşmayla sonuçlanan, anomi gibi, bir takım olumsuzluklara karşı korur. Ritüeller, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, sürdürülmesi ve toplumsal düzenin sağlanmasında önemli işlevlere sahiptir” (Karaman, 2010, 232).

Ritler, toplumsal statü ve rollerin belirleyicisidir. Doğum, ad verme, mezuniyet, evlenme ve ölüm gibi geçiş/giriş ritüelleri; farklı biçimlerde icra edilmekle beraber, bireyin bir toplumsal statüden bir başka statüye geçişini sembolize eder. Şüphesiz kişilerin rol ve statü dönüşümleri sosyal yapıda da değişiklikler meydana getirmektedir. Ritüeller, sosyal yapıdaki bu tür değişimleri ve ortaya çıkaracağı çatışmaları engelleyerek, yaşanan dönüşümü meşrulaştırır. Ritler, toplumsal dayanışmanın sağlanmasında; eğitime, eğlendirme, mutluluk verme gibi fonksiyonları ile karşımıza çıkar. U. Günay geçiş ritüelleriyle ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır: “Geçiş törenleri, bir halden diğerine geçişte, ‘eşik’ basamağında yapılır. Aday bu basamakta, ne önceki, ne sonraki durumun mensubudur. Doğum, diş hediği, sünnet, askere gitme, evlilik, ölüm gibi hayatın safhaları, çıraklık, kalfalık, ustalık gibi yetenek geliştirme ve ispatlama dönemleri bir dizi geçiş ritüeli ile yaşanır. Bu ritüeller bir halden diğerine geçişini psikolojik olarak kolaylaştırırken, kişiyi yeni durumun üyesi olması konusunda şartlandırır ve eğitir. Toplum içinde önemli olayları belli bir düzen içinde -yaşamayı sağlar ve düzeni korur” (Günay, 1990, 10).

Makedonya’da devlet eğitim politikası çerçevesinde uygulanan *matura* sınavı, kendisine atfedilen anlam ve öneme istinaden dini boyutundan sıyrılmış ve profan nitelik kazanmış bir geçiş töreni olarak değerlendirilebilir. Zira Balkan coğrafyasında ve dolayısıyla Makedonya’da liseden mezun olmak toplumsal açıdan insanın bir yaşam rolünden diğerine dönüşümünü yani geçişini temsil etmektedir: “Geçiş ritleri, kişi merkezli olarak kabul edilebilir. Çünkü kişinin durumunda meydana gelen değişiklik onun öncelikli dürtüsünü gösterir. İkinci olarak, bu ritler tekrarı olmayan türdendir, çünkü kişi bunları hayatında bir kere tecrübe eder. Üçüncü olarak, bunlar, önceden tahmin edilir, çünkü bunların gerçekleştirilmesi için önceden hazırlanılması muhtemeldir” (Honko, 2006, 132).

Bu bağlamda Makedonya’da toplumsal açıdan büyük önem taşıyan ve kutlamalara sahne olan *matura* etkinlikleri iki başlıkta değerlendirilebilir.

a-Okul Tarafından Düzenlenen Matura Kutlamaları

Okul tarafından organize edilen *matura* etkinliklerinin ilki Yugoslavya gezisidir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde ve sonrasında bir süre devam eden ancak bugün yapılmayan bu gezi ile “*matura* çocukları” diye adlandırılan öğrencilere lise son sınıfın başında Ekim ayında Zagreb, Dubrovnik, Belgrad, Saraybosna vb. şehirleri içeren bir Balkan turu yaptırılmaktadır (KK1, KK2).

Okul tarafından düzenlenen *matura* kutlamalarının ikinci bölümünde, kutlamanın yapılacağı restoran ya da otelin, yemek menüsünün ve eğlencenin organize edilmesi yer almaktadır (KK3, KK4, KK5).

Maturantlar; Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar, Makedonlar milliyetleri ne olursa olsun hep birlikte okul tarafından seçilen otel ya da restoranda düzenlenen eğlenceye katılır, yer-içer ve yaşlıları ve öğretmenleri ile sabahın ilk saatlerine kadar eğlenirler.

b-Aile Tarafından Düzenlenen Matura Kutlamaları

Aile tarafından hazırlanan *matura* kutlamaları ise oldukça kapsamlıdır. Makedonya’da ebeveynler çocukları lise son sınıfa geçer geçmez *matura* hakkında konuşmaya ve hazırlık yapmaya başlamaktadırlar. Hatta hazırlıklar, bazı bölgelerde evlerin badana ve dekorasyonunu da içermektedir. Aile tarafından organize edilen *matura* kutlaması, manevî olduğu kadar maddî boyutludur. Çünkü maturant denilen, mezun durumundaki öğrencinin *matura* için giysi alışverişine çıkarılması ve isteklerinin istisnasız yerine getirilmesi gerekmektedir (KK4, KK5). Anne, babalara büyük külfet getiren üst-baş alış, verişinin yanı sıra yine aile tarafından maturanta hatırı sayılır bir *matura* hediyesinin alınması da söz konusudur (KK2). Bu hediyeler, ailenin maddi durumuna göre ki ebeveynler bu mezuniyeti çok önemsedikleri ve abartmakta bir beis görmediklerinden çeşitli ziynet eşyası, istisnai bir örnek olsa da araba dahi olabilmektedir. “Toplumun sosyo-kültürel yaşamında doğum, sünnet, evlilik, askere gidiş ve dönüş dönemlerinde düzenlenen eğlencelerin masraflarının, genellikle geçişin sahibi ve yakınlarınca karşılanması, eğlence karşılığında geçişin toplum tarafından onaylanmasının sağlanması şeklinde yorumlanabilir” (Özdemir, 2005, 51).

Matura sınavının hemen akabinde yani Haziran ayı içerisinde, genellikle okul tarafından organize edilen *matura* eğlencesi ile aynı gün olmak üzere aile tarafından evde maturant için bir toplantı düzenlenir. Bu toplantıya ailenin yakın akrabaları ile eş, dost çevresi davet edilir. Aile tarafından yapılan bu kutlamaların iki güne yayıldığı; ilk gün aile üyelerinin, ikinci gün daha uzak akraba ve mezun olan kişinin arkadaşlarının çağrıldığı da gözlenmektedir. Akrabaların bu kutlamalar için bazen ülke dışından geldiği de olur (KK4, KK5). Örneğin; Makedonya’da yaşayan Boşnak ailelerin, Bosna-Hersek’te bulunan akrabaları son derece önemli gördükleri bu kutlamalar için birkaç günlüğüne yatılı olarak Üsküp’e gelmektedirler. “Eğlence içerikli toplantıların ve partilerin önemli bir yerinin olduğu kent hayatında, özellikle Batı tarzı yaşamı taklit eden kesimlerde, olumlu gelişmelerin, dost ve yakınların katıldığı partilerle kutlanmaya yönelmesi, geçiş dönemleriyle yetinmeyen kentli insanın, ara vesileler yaratarak yeni eğlence gayreti içerisine girmesi” (Özdemir, 2005, 65) şeklinde okunabilir.

Mezuniyet kutlamasının yapılacağı gün maturantın evinde, davet edilen misafirler için yemek ya da pasta börek hazırlanır. Ailenin kadınlarının; anneanne, babaanne, teyze, hala olmak üzere birer yiyecek yapıp getirmesi de adettendir. Aile gücü doğrultusunda bu kutlamayı bir restoranda, canlı müzik eşliğinde de yapabilir. Bazı aileler ise okulun düzenlediği *matura* eğlencesinden bir gün sonra akrabalara tercihen bir restoran ya da evde yemek verir veya çay partisi düzenler (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5). Genel tercih toplantının zengin bir pasta, börek menüsü eşliğinde evde düzenlenmesidir. Toplantıya davetli akrabalar, “matura tebriği” için maturanta aldıkları “matura hediyeleri” ile birlikte akşam saatlerinde eve intikal ederler. R. A. Rappaport’un, “ritüel, hem sözleri ve hem de hareketleri kapsar. Ritüel oyuncularının kullandığı ifadeler onların kendi ifadeleri değildir. Bu sözlerin aslı çok eskidir (Rappaport, 1997, 109- 110) saptamasından yola çıkarak “matura tebriği”nin de söze dayalı bir ritüel olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca kutlamaya davet edilenlerin, maturant için getirdiği armağanlar da “hediye riti”dir.

Maturant, kutlama için özel olarak alınan kıyafeti giyer, süslenir ve eve gelen misafirlerin yanına çıkar. Hediyeleri kabul eder. Misafirlerle bir-iki saat zaman geçirir ve müzik eşliğinde eğlenir (KK1). Ritüelistik bağlamda burada müzik-oyun-dansın birlikteliğinden doğan “eğlence ritleri” ön plandadır. Genç, saat 22’ye doğru okul tarafından organize edilen kutlamanın yapılacağı otel ya da restorana gitmek üzere evden ayrılır. Bu esnada evdeki misafirlerden isteyenler maturanta eşlik eder; birkaç araba refakatinde, onu kutlamanın yapılacağı mekâna götürürler (KK2). Maturantın evden ayrılmasından sonra da “matura tebriği” için gelen misafirler eğlenmeye devam ederler.

Sonuç

Lise bitirme sınavı *matura* çevresinde gelişen kutlama ve ritüeller, Balkan uluslarının ve dolayısıyla Makedonya’da yaşayan toplulukların öğrenim hayatının en önemli ve unutulmaz bölümünü oluşturmaktadır. Bu dönem ayrıca çocukluktan yetişkinliğe geçişi de simgelemekte ve kutlamalar çerçevesinde profan ritüellere sahne olmaktadır.

Matura kutlamaları, bu türden uygulamaların taşıdığı birleştiricilik vasfı ile akraba ve yakın arkadaş çevresini bir araya getirirken grup dayanışması ve grup üyeliği duygusunu da ön plana çıkarmaktadır.

Maturanın geleneksel bölümünü, aile arasında yapılan kutlamalar oluşturmakta, okul tarafından organize edilen etkinlik ise günün gereği genel kutlama anlayışı çerçevesinde cereyan etmektedir.

Matura kutlamaları, istenmeyen bazı neticeleri de ihtiva etmektedir. Matura için yapılan harcamaların ailelere maddi açıdan yüklediği külfet bir yana bırakılırsa, maturantların eğlencenin dozunu kaçırarak alkollü araç kullanması sonucu meydana gelen ölümlü kazalar, bu kutlamaların en korkulan ve hazin bölümünü oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. Ankara: İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Günay, Umay (1990). Ritüeller ve Hidrellez. *Milli Kültür*, S. 72, s. 10-12.
Honko, Lauri (2006). Ritüellerin Oluşum Süreci. Çev. Ruhi Ersoy. *Milli Folklor*, S. 69, s. 129-140.
Karaman, Kasım (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, s. 227-236.
Korça, Mücahit (2005). *Makedonca-Türkçe Türkçe-Makedonca Sözlük*. Üsküp: Matica Makedonska.
Özdemir, Nebi (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Rappaport, Roy A. (1997). Ritüel. Çev. Kürşat Korkmaz,. *Milli Folklor*, S. 33, s. 106-111.

Kaynak Kişiler

- KK1-Ayvaz, Gülten, 1958 Üsküp doğumlu, üniversite mezunu, 12 Nisan 2011, Üsküp.
KK2-Halim, Gülten, 1966 Üsküp doğumlu, üniversite mezunu, 28 Mayıs 2011, Üsküp.
KK3-Meşik, Milanka, 1990 Üsküp doğumlu, üniversite öğrencisi, 20 Mart 2011, Üsküp.
KK4-Muriç, Edina, 1991 Üsküp doğumlu, üniversite öğrencisi, 7 Aralık 2010, Üsküp.
KK5-Pepiç, Enisa. 1991 Üsküp doğumlu, üniversite öğrencisi, 8 Aralık 2010, Üsküp.

İnternet Adresleri

- Çelebioğlu, Mahmut (2009), *Matura Çılgınlığı*, mk.zaman.com.tr/mk-tr/columnistdetail_getnewsbyId.action (24. 09. 2011).
Matura harcamaları velilerin cebini yaktı (2009), mk.zaman.com.tr/mk-tr/columnistdetail_getnewsbyId.action (12. 09. 2012).
Gençlere İlginç Matura Mesajı: "Kutlamalarda Ölürsen Klas Değilsin" (2012), mk.zaman.com.tr/mk-tr/columnistdetail_getnewsbyId.action (12. 09. 2012).
Matura, en.wikipedia.org/wiki/Matura (17. 07. 2012).
Matura, <http://matura.gov.mk> (10. 09. 2012).